

**MARTE MANGSET, ARNFINN H. MIDTBØEN,
KJERSTI THORBJØRNSRUD, DAG WOLLEBÆK,
AUDUN FLADMOE**

Fritt Ords monitorprosjekt om status for ytringsfriheten i Norge 2020-21

Status for ytringsfriheten i Norge – Fritt Ords monitorprosjekt

Første gang det ble gjort en helhetlig gjennomgang av status for ytringsfriheten i Norge var med Ytringsfrihetskommisjonens rapport i 1999. Siden da har en rekke hendelser og mer dyptgripende utviklingstrekk påvirket vilkårene for ytringsfrihet i Norge. I prosjektet *Status for ytringsfrihet i Norge – Fritt Ords monitorprosjekt* gjør vi en helhetlig vurdering av ytringsfrihetens status i Norge.

For mer informasjon og resultater fra prosjektet besøk
<http://www.statusytringsfrihet.no/>

Forskerne og offentligheten – om ytringsfrihet i akademia

Marte Mangset
Arnfinn H. Midtbøen
Kjersti Thorbjørnsrud
Dag Wollebæk
Audun Fladmoe

Forskerne og offentligheten
– om ytringsfrihet i akademia
Utgiver: Stiftelsen Fritt Ord
© Marte Mangset, Arnfinn H. Midtbøen
Kjersti Thorbjørnsrud, Dag Wollebæk
Audun Fladmoe
ISBN 978-82-692559-0-4 (trykk)
ISBN 978-82-692559-1-1 (PDF)
Omslag, redigering, design, sats:
Gösta Flemming, Johan Lindberg,
Göran Lind (tabeller)

Institutt for samfunnsforskning

Introduksjon

Kunnskapens rom i en ny offentlighet

I DENNE OVERSIKTEN presenterer vi nøkkelfunn fra en spørreundersøkelse blant vitenskapelig ansatte som måler oppfatninger om ytringsfrihet og ytringsklima i academia, med fokus på vilkårene for offentlig formidling i mediene. Undersøkelsen er en del av prosjektet *Kunnskapens rom i en ny offentlighet (KunOff)* (2020-2022) som er ledet av Institutt for samfunnsforskning (ISF), og er en del av Fritt Ords monitorprosjekt: *Status for ytringsfriheten i Norge*. Det pågående prosjektet er en videreføring av prosjektene *Offentlighetens grenser* (2015-2017) og *Status for ytringsfriheten i Norge* (2013-2014). *KunOff* er organisert som et bredt konsortium med bidrag fra ISF, Universitetet i Bergen, NTNU og jurist Vidar Strømme.

Et grunnleggende premiss for undersøkelsen er at selv om den akademiske friheten formelt og via lov gir vitenskapelig ansatte en omfattende formell ytringsfrihet, kan det være trekk ved ulike forskningsområder, forskningsinstitusjoner, opinionsklima og informasjonslandskap som kan begrense forskeres deling av kunnskap og forskningsresultater til en bredere offentlighet via mediene. I de følgende analysene ser vi nærmere på hvordan forskere, sammenlignet med befolkningen, vurderer forskeres rett til å ytre seg offentlig: Hvilke tema forskere legitimt skal kunne uttale seg om er stadig gjenstand for debatt, og her undersøker vi om academia og befolkning setter grensene på samme sted. Videre undersøker vi hvordan forskere oppfatter opinionsklimaet og ytringsrommet generelt, før fokuset rettes mot forskeres konkrete erfaring med offentlig deltagelse og formidling av forskningsresultater i mediene: Hvor ofte formidler de, hvilke erfaringer har de, og hva legger begrensninger på formidlingen? Til slutt undersøkes forskeres erfaring med ubehagelige kommentarer eller trusler i etterkant av mediedeltagelse. I tillegg til å undersøke forskernes erfaringer på tvers av fagområder, setter vi særlig fokus på erfaringer og formidlingspraksis blant forskere innen tre felt som ofte er omgitt av offentlig debatt: klimaforskning, kjønns- og likestillingsforskning og forskning knyttet til innvandring og integrering.

Dette er analyser som bygger på de første nøkkelfunnene fra spørreundersøkelsen. Problemstillinger og analyser drøftes i større dybde i en senere og mer omfattende publikasjon som kommer ut i 2022.

Fakta om undersøkelsen

Analysene som presenteres i det følgende er basert på en spørreundersøkelse til vitenskapelig ansatte gjennomført av Kantar. Spørreskjemaet ble sendt via epost med åpen lenke til om lag 59 000 medlemmer av Forskerforbundet, Norsk tjenestemannslag (NTL) og tre underforeninger av Den norske legeförening: De vitenskapelige legers forening, Overlegeforeningen, og Yngre legers forening.

Til sammen 4 178 personer klikket seg inn på undersøkelsen. Kun medlemmer som hadde en vitenskapelig stilling som inneholdt minimum 20 % forsknings- og/eller undervisningstid ble sendt videre til selve undersøkelsen. Dette gjaldt for 2381 av medlemmene. Til sammen 1856 medlemmer svarte på alle spørsmålene i undersøkelsen. De som ikke fullførte hele undersøkelsen, er utelatt fra analysene i denne rapporten. I analysene har vi valgt å fokusere på de med minimum 20 % forskningsstilling, og har derfor utelatt de som utelukkende har en undervisningsstilling. Det endelige utvalget som analyseres er derfor 1512 forskere.

Resultatene som presenteres er ikke statistisk representative for alle forskere i Norge, da undersøkelsen kun omfatter forskere som er medlem av en fagforening. Samtidig er organisasjonsgraden i Norge, også i academia høy. Erfaring tilsier at det kan være vanskelig å nå forskere direkte via utdanningsinstitusjonene. Basert på tidligere gode erfaringer med å gå gjennom fagforeninger, og på den høye organisasjonsgraden i Norge og i academia, valgte vi å derfor sende ut skjemaet via disse.

Fagforeninger som dekket hele spekteret av fagområder ble invitert, men ikke alle valgte å delta. Det var også variasjon mellom foreningene når det gjaldt hvor mange av medlemmene som svarte. Alt i alt har dette gitt en overrepresentasjon av forskere innenfor medisin i utvalget, og en underrepresentasjon av forskere innenfor tekniske og naturvitenskapelige fag.

Lav svarprosent er en økende utfordring når det gjelder spørreundersøkelser, og andelen deltakere i denne undersøkelsen er på linje med tilsvarende surveyer. Det var noe frafall underveis i undersøkelsen, og kun de som har svart på alle spørsmål er tatt med i analysene her. Blant dem som har svart på undersøkelsen er fordelingen av kvinner og menn ganske lik sammensetningen i academia i Norge. Fordelingen av fagansatte/forskere mellom institusjonstyper er litt ulikt den i forskerbefolkningen generelt, i og med at overrepresentasjonen av medisinerer gir en overrepresentasjon av ansatte ved helseforetak. Siden totaltallene i undersøkelsen derfor ikke gir et dekkende bilde av hva forskere i Norge generelt mener, presenterer vi i liten grad tall for hele utvalget samlet. I stedet vektlegger vi variasjoner i holdninger og erfaringer mellom ansatte innenfor ulike fagdisipliner og fagområder, og med ulike bakgrunnskjennetegn.

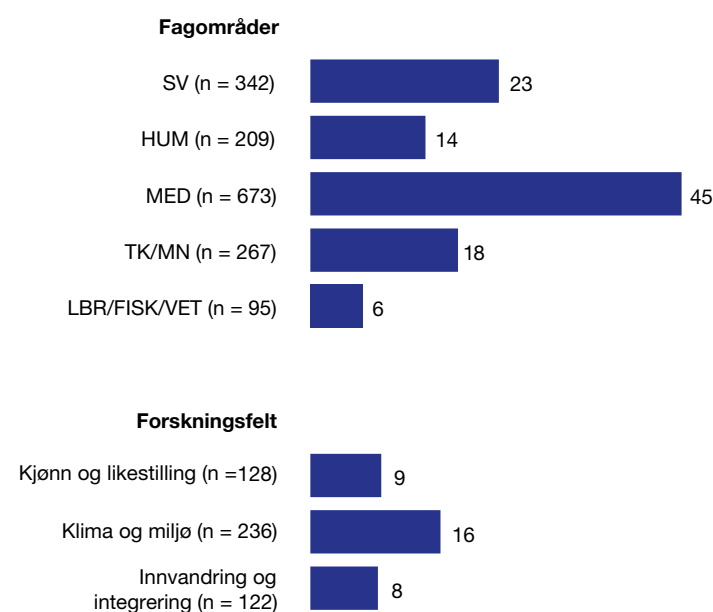
Resultater i en spørreundersøkelse er alltid sensitive for hvordan enkeltspørsmål formuleres. For å undersøke effekten av endringer i innramming og ordvalg, har vi på flere enkeltspørsmål delt respondentene tilfeldig inn i grupper som har fått ulike varianter av det samme spørsmålet. På denne måten kan vi undersøke effekten av ulike spørsmålsformuleringer, samtidig som vi reduserer problemer med strategisk svargiving der respondentene setter enkeltspørsmål opp mot hverandre når de svarer.

De analysene som oppgir tall for befolkningens syn på ytringsfrihet, bygger på en representativ befolkningsundersøkelse gjennomført høsten 2020 (<https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2738213>)

Fagområder og forskningsfelt som inngår i undersøkelsen

Oversikten viser hvor mange respondenter som har svart, fordelt på fem bredere fagområder: samfunnsvitenskapelige fag (SV), humanistiske fag (HUM), medisinske fag (MED), teknologiske og matematisk-naturvitenskapelige fag (TK/MN), samt landbruks-, fiskeri- og veterinærfag (LBR/FISK/VET).

I tillegg viser figuren hvor mange av respondentene som arbeider innenfor de tre utvalgte forskningsfeltene kjønn og likestilling, klima og miljø, og innvandring og integrering.

Forskeres syn på ytringsfrihet, offentlighet og grenser for offentlig deltagelse

Det er jevnlig debatter om hva slags tema forskere bør kunne uttale seg om offentlig. Bør de stå like fritt til å uttale seg om verdier og om politiske synspunkt som om faglige spørsmål?

Her undersøker vi om forskere vurderer disse spørsmålene på samme vis som befolkningen gjør.

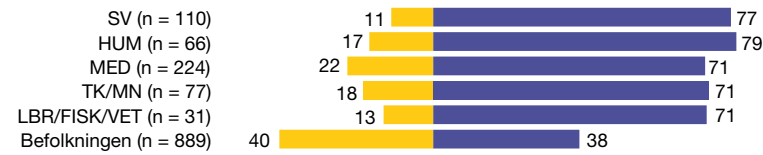
Vi kan anta at viljen til å ytre seg er nært knyttet til oppfatninger av hvordan den offentlige debatten fungerer og hvilken rolle forskere bør ha i den. Vi undersøker videre i hvilken grad forskere opplever at det er meningsfylt å formidle forskningsfunn offentlig, om de mener at forskere bør engasjere deg i debatter i nyhetsmedier og på sosiale medier og hvorvidt de selv frykter å bli oppfattet som politiske aktører når de uttaler seg.

Bør forskere kunne si hva de vil offentlig?

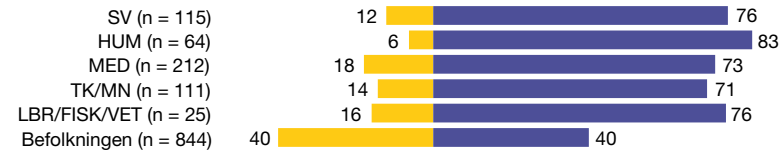
Både forskere og befolkningen mener at forskere bør kunne uttale seg fritt om faglige spørsmål. Befolkningen er mer kritiske enn forskerne til at forskere skal uttale seg om politiske spørsmål.

- Det er stor enighet på tvers av fagområde og mellom forskere og befolkning, om at forskere bør kunne ytre seg fritt om faglige spørsmål.
- 9 av 10 av forskere de spurte mener at de bør ”stå helt fritt til å uttale seg om faglige spørsmål”.
- 7 av 10 av forskerne mener at forskere skal kunne uttale seg fritt om politiske spørsmål.
- Befolkningen er markant mer kritisk til at forskere skal uttale seg om politiske synspunkter enn det forskere er.

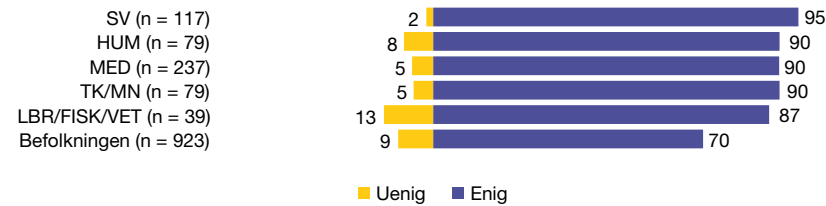
Ansatte ved universiteter og høyskoler bør stå helt fritt til å ytre seg

Ansatte ved universiteter og høyskoler bør stå helt fritt til å ytre seg om politiske meninger

Ansatte ved universiteter og høyskoler bør stå helt fritt til å ytre seg om faglige spørsmål

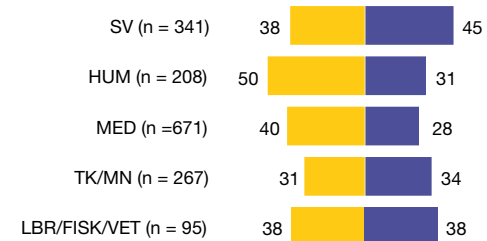
■ Uenig ■ Enig

Oppfatninger om grenser for offentlig deltakelse blant forskere

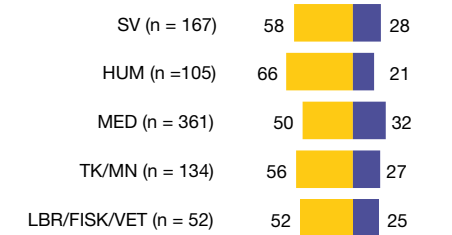
Nesten halvparten av forskerne mener deltakelse i offentlig debatt kan fremme kvaliteten på forskningen deres. Samtidig uttrykker mange forsiktighet.

- Om lag 4 av 10 mener at forskningskvaliteten heves når de deltar i offentlige debatter.
- Rundt 1 av 3 er redd for å bli oppfattet som politisk aktør når de deltar i offentligheten som forsker/fagperson.
- Halvparten mener at forskere bør unngå å delta i debatter i nyhetsmediene om temaer de ikke forsker på – men større aksept for å delta i slike debatter på sosiale medier.
- Rundt halvparten av de som forsker på innvandring og kjønn er redd for å bli oppfattet som politiske aktører når de deltar i offentligheten som forsker/fagperson.
- Samfunnsvitenskapelige forskere, og forskere som svarer at de er skeptiske til innvandring eller stemmer på FrP, svarer oftere at de er redd for å bli oppfattet som politiske aktører enn andre.

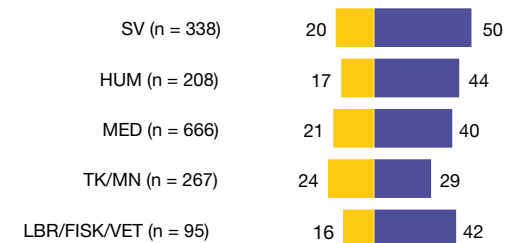
Jeg er redd for å bli oppfattet som politisk aktør når jeg deltar i offentligheten som forsker/fagperson

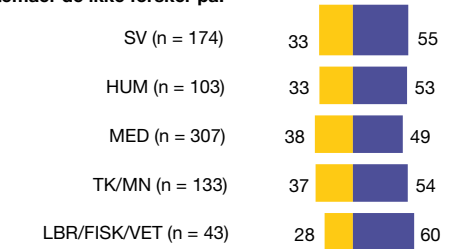
Forskere bør unngå å delta i debatter i sosiale medier om temaer de ikke forsker på

Ved å delta i offentlige debatter heves kvaliteten på forskningen min

Forskere bør unngå å delta i debatter i nyhetsmediene om temaer de ikke forsker på.

■ I ganske/svært liten grad ■ I ganske/svært stor grad ■ Helt/delvis uenig ■ Helt/delvis enig

Forskeres erfaringer med offentlig formidling

Hvor ofte formidler forskerne og i hvilke fora? Hva framstår som barrierer for deltakelse i offentligheten?

Her ser vi nærmere på hvor stor andel av forskerne i undersøkelsen som formidler forskningen sin i vitenskapelige fora som tidsskrifter og akademiske konferanser, i form av populærvitenskapelige innlegg på blogger eller lignende og ikke minst i nyhetsmedier og sosiale medier.

Deretter undersøker vi hvorvidt forskernes lyst til å formidle sine funn varierer med hvilket publikum det er snakk om og med hva slags type resultater det er snakk om.

Til slutt ser vi nærmere på ulike barrierer for formidling.

Hvordan og hvor ofte deltar forskere i medier og offentlighet?

4 av 5 forskere i undersøkelsen har publisert sine funn i vitenskapelige fora det siste året. Fire av ti har formidlet forskningsfunn til offentligheten via nyhetsmedier og sosiale medier.

- Forskere formidler oftest sine resultater via vitenskapelige publikasjoner – i tidsskrifter eller bøker. 4 av 5 har formidlet sin forskning i form av (minst en) vitenskapelig publikasjon i løpet av det siste året. Her er det nokså små forskjeller mellom fagområdene.
- Når det gjelder formidling av forskningsresultater i andre vitenskapelige fora, som konferanser og fagseminarer, er samfunnsviterne noe mer aktive enn forskere på andre fagområder.
- Om lag 4 av 10 har formidlet forskningsresultater via massemedier eller sosiale medier (i intervjuer, nyhetsoppslag, kronikker eller debatt, innlegg i sosiale medier). Samfunnsvitenskapelige forskere er mest aktive. 6 av 10 blant dem har formidlet sine funn i nyhetsmediene eller sosiale medier siste år.

- Forskningsfeltene klima, innvandringsforskning og kjønnsforskning har høy formidlingsaktivitet på alle indikatorer.
- De som forsker på kjønn og likestilling og innvandring og integrering er særlig aktive formidlere i offentligheten.
- Forskerne på alle disse tre forskningsfeltene publiserer oftere vitenskapelig enn andre forskere.

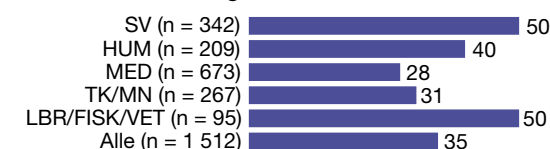
Vitenskapelig publisering

Vitenskapelig foredrag

Andre foredrag

Formidling i mediene

Populærvitenskapelig formidling

Hvor villige er forskere til å formidle ulike funn – i hvilke fora?

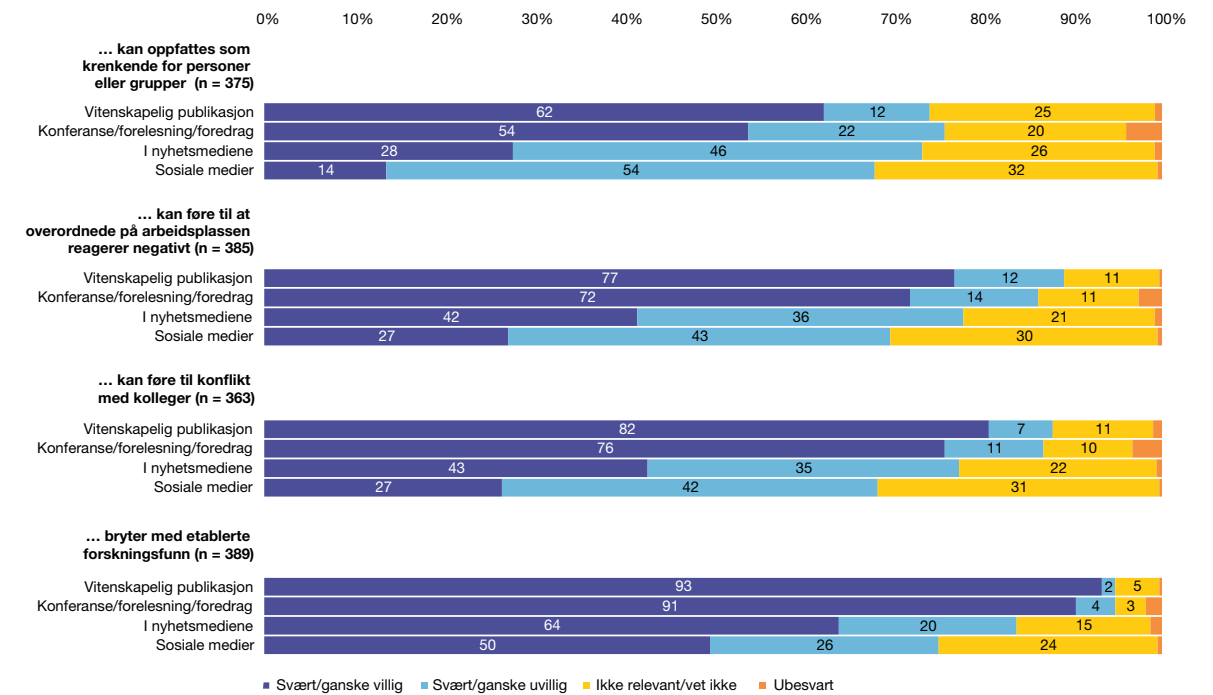
Forskere er generelt mindre tilbøyelige til å formidle kontroversielle funn i mediene enn i egne vitenskapelige fora. De er minst villige til å formidle funn som kan oppleves som krenkende i nyhetsmedier og sosiale medier.

Forskeres tilbøyelighet til å formidle forskningsresultatene sine varierer avhengig av både hvilken arena det er snakk om og hva slags reaksjoner de kan vekke. Respondentene ble bedt om å ta stilling til hvor villige de er til å formidle ulike funn i henholdsvis vitenskapelige publikasjoner, på vitenskapelige konferanser og via foredrag, i nyhetsmediene eller i sosiale medier. De ulike funnene ble oppgitt å kunne innebære at de a) kunne oppfattes som krenkende for personer eller grupper, b) kunne føre til at overordnede på arbeidsplassen reagerer negativt, c) kunne føre til konflikt med kolleger, eller d) at de brøt med etablerte forskningsfunn.

Svarene viser at forskere er langt mer villige til å formidle sine forskningsfunn i vitenskapelige publikasjoner og fagkonferanser enn i nyhetsmedier og sosiale medier. Dessuten varierer denne villigheten klart med hvilke type funn det er snakk om.

- Villigheten til å formidle nye funn er høyest når det gjelder resultater som bryter med etablert kunnskap. Et stort flertall er svært eller ganske villige til å formidle slike funn i en vitenskapelig publikasjon, mens andelen faller til litt over halvparten i nyhetsmediene og litt under halvparten i sosiale medier.
- Tilbøyeligheten til å formidle synker dersom offentliggjøring av forskningsresultater kan føre til reaksjoner fra overordnede eller konflikt med kolleger. Rundt tre fjerdedeler er svært eller ganske villige til å publisere i vitenskapelige fora om dette er utfallet. Et klart mindretall er villige til formidle denne type resultater via massemedier eller sosiale medier.

- Forskere er aller minst villige til å formidle forskningsresultater hvis de kan oppfattes som krenkende for personer eller grupper. I en vitenskapelig publikasjon er et flertall villige til å formidle funnene, men lysten til å formidle via mediene faller: I dette tilfellet er 24 % ganske villige til å formidle et slikt funn i nyhetsmediene – men bare 4 % er svært villige. For sosiale medier er det tilsvarende funnet at 11% er ganske villige og kun 3 % er i kategorien svært villige.

Hva begrenser forskeres formidling i mediene?

Kompleksitet og "tabloidisering" er de viktigste årsaker til forskere har latt være å formidle forskningen sin til offentligheten. Kontroversielle resultater og frykt for ubehagelige reaksjoner er særlig utslagsgivende for noen fagområder og forskningsfelt.

Forskere som svarer at de har latt være formidle forskningsfunn til offentligheten oppgir flere grunner.

- Drøyt halvparten oppgir at de ikke har latt seg begrense i det hele tatt, for dem som har latt seg begrense (47 %) er det flere ulike faktorer som spiller inn.
- Flest, nesten en fjerdedel, har unngått å formidle aktuelle funn fordi de mener at resultatene er for komplekse til å formidle til et allment publikum eller at journalister vrir og vrenger på meningsinnholdet, kalt tabloid medielogikk i figuren.
- 14 % svarer at de har latt være å formidle fordi det kan framstille oppdrags- eller arbeidsgivere i et dårlig lys eller skape konflikt med kolleger.
- 12 % svarer at de har unngått å formidle resultater av frykt for hets, trusler eller offentlig kritikk. Andelene som nevner henholdsvis hets/trusler og offentlig kritikk er like store.
- 12 % oppgir at de har unngått offentlig formidling av hensyn til status og karrieremuligheter fordi det ikke er meritterende, de mister anseelse eller svekker muligheter for fast stilling.
- 11 % sier at de lar være å formidle funn fordi de er politisk kontroversielle: De kan krenke minoritetsgrupper, de er ikke politisk korrekte, eller de kan misbrukes politisk.

- Det en viss tendens til at forskernes politiske holdninger spiller inn. De som er helt uenige i at det bør være lettere for innvandrere å komme inn i Norge har i noe større grad begrenset seg i sin formidling (61 % mot 47 % av alle, n = 67). Det samme gjelder de som er helt uenige i at det legges for lite vekt på miljøvern i Norge (72 %, n = 50). Merk at disse gruppene utgjør en liten minoritet blant forskerne i utvalget. Lav n gjør at tallene bør tolkes med forsiktighet.
- Samfunnsvitere begrenser seg generelt litt mer i sin formidling enn andre. Dette skyldes at de oftere oppfatter funnene som kontroversielle, at de er mer bekymret for hets og kritikk og at de mener det ikke er fordelaktig for karrieren.
- Det er ikke forskjeller mellom kvinnelige og mannlige forskere.

Forskere på innvandrings-, kjønns- og klimafeltet begrenser seg oftere enn andre forskere.

- Forskere på felt som innvandring/integrering og kjønn oppgir oftere enn andre at de har begrenset formidling på grunn av en tabloid medielogikk, frykt for hets og trusler, karrierehensyn og at temaet er politisk kontroversielt.
- Innvandrings- og integreringsforskerne har begrenset seg mest i sin formidling, etterfulgt av kjønnsforskerne og klimaforskerne. Tallmaterialet er for lite og variasjonene i holdninger for små til å slå fast om forskere med bestemte politiske holdninger på feltet de forsker på er mer tilbakeholdne enn andre.

Tabloid medielogikk

Status og karriere

Hets/kritikk

Politisk kontroversielt

Hensyn til arbeidsgiver/

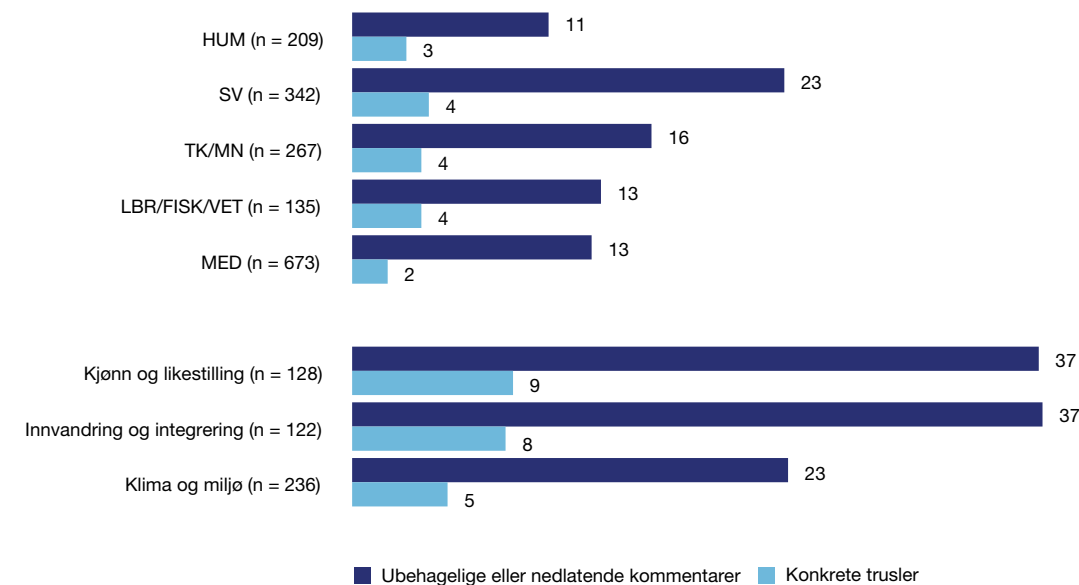
Har ikke begrenset meg i min formidling

Erfaringer med ubehagelige kommentarer og trusler

Kjønns- og klimaforskere opplever oftere ubehagelige kommentarer og trusler enn andre forskere.

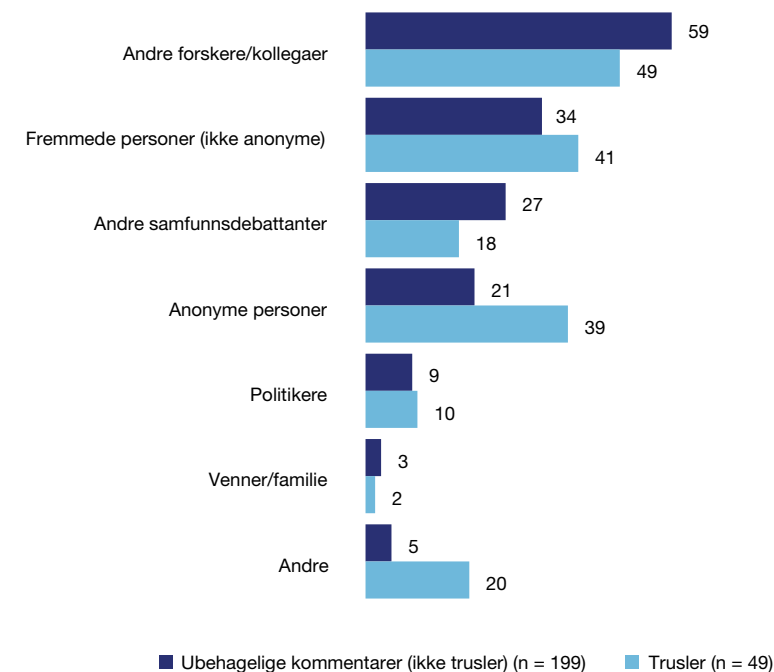
- 15 % av de spurte forskerne har selv opplevd å få ubehagelige kommentarer.
- 3 % av de spurte forskerne har selv opplevd å få trusler.
- Blant fagområdene er samfunnsvitenskapelige forskere mer utsatt for ubehagelige kommentarer enn andre – men tallene for konkrete trusler varierer lite.
- Innvandrings- og kjønnsforskere skiller seg klart ut – mer enn hver tredje forsker på disse områdene har opplevd ubehagelige kommentarer og nesten 10 % har opplevd konkrete trusler.
- Klimaforskere har lik sannsynlighet for å oppleve ubehagelige kommentarer som samfunnsvitenskapelige forskere, men lavere enn innvandrings- og kjønnsforskere.
- Kvinner opplever litt oftere enn menn ubehagelige kommentarer og denne tendensen er fortsatt til stede dersom vi kontrollerer for disiplin, forskningsfelt og politisk syn. Det er ikke kjønnsforskjeller med hensyn til trusler.

Hvem står bak ubehagelige kommentarer og trusler?

Andre forskere og kolleger står oftest bak ubehagelige kommentarer.

- Overraskende nok står andre forskere og kolleger oftest bak ubehagelige kommentarer.
- Trusler kommer også i mange tilfeller fra kolleger, men her er det en større andel som kommer fra fremmede og anonyme personer.
- Forskere innen medisin eller landbruks-, fiske- og veterinærfag svarer oftere at ubehagelige kommentarer eller trusler kommer fra andre forskere/kolleger, mens samfunnsvitenskapelige forskere oftere svarer samfunnsdebattanter og anonyme personer.
- Innvandringsforskere skiller seg ut ved at de oftere svarer at ubehagelige kommentarer eller trusler kommer fra andre forskere/kolleger og fra samfunnsdebattanter.

Hva er konsekvensene av ubehagelige kommentarer og trusler?

Konsekvensen av ubehagelige kommentarer kan være økt engasjement – men også sinne, utrygghet og tilbaketrekning.

- Blant dem som selv har opplevd ubehagelige kommentarer, svarer rundt halvparten at de ble opprørte og sinte, en tredjedel at de ble mer engasjert i forskningen sin, og om lag en fjerdedel at de føler seg utrygge.
- Det er ikke signifikante forskjeller mellom kjønnene når det gjelder konsekvensene av ubehagelige kommentarer.
- Blant dem som selv har opplevd trusler, svarer rundt 6 av 10 av både kvinner og menn at de ble opprørte og sinte.
- Blant de som har opplevd trusler er det en høyere andel av kvinnene enn av mennene som føler seg utrygge.

